

Perspective

स्थानीय सरकारमा सुशासन : अवसर र चुनौती

नारायण प्रसाद शेर्पा

अनुसन्धान व्यवस्थापन एकाइ संयोजक, गौरीशङ्कर बहुमुखी क्याम्पस, दोलखा, नेपाल

GS Spark Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329)
Copyright © 2023 The Author(s): Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwar-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Naryan Prasad Shedhain

Coordinator,

Research Management Cell,
Garurishankar Multiple Campus,
Dolakha, Nepal

E-mail

narayanshedhain@gmail.com

Orcid

<https://orcid.org/0009-0002-4375-1974>

Date of Submission

July 15, 2023

Date of Acceptance

August 25, 2023

ABSTRACT (लेखसार)

राज्य संयन्त्रलाई जनमुखी बनाई राज्य प्रणालीमा सरोकारवालाहरूको सक्रिय एवं सार्थक सहभागिताका साथै राज्यबाट उपलब्ध गराउने सेवालालाई छिटो छरितो, र प्रभावकारी बनाई राज्य र जनताबिच नजिकको सम्बन्ध स्थापित हुनुलाई नै सुशासन भनिन्छ। जहाँ कानूनको पूर्ण परिपालना, दण्डहीनताको अन्त्य, जनमुखी एवम् पारदर्शी सरकार, भ्रष्टाचाररहित समाज रहेको हुन्छ। सुशासन सबै तहको प्राथमिकताको क्षेत्र हो। स्थानीय तहमा सुशासनको अवस्थाको बारेमा जानकारी लिन र सुशासनको सन्दर्भमा नीतिगत व्यवस्था र कार्यान्वयनको अवस्था बीचको लेखाजोखा गर्ने प्रयोजनको लागि द्वितयिक स्रोतमा आधारित भइ तयार पारिएको यस लेखमा विशेष गरी दोलखा जिल्लाका विभिन्न स्थानीय तहमा गरिएको स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा आधारित भइ यो लेख तयार गरिएको छ। सो सम्बन्धमा जानकार भएका व्यक्तिहरूको सल्लाह सुभावालाई पनि आधार मानिएको छ।

दोलखा जिल्लाको स्थानीय तहलाई आधार मानी गरिएको स्वमूल्याङ्कन अनुसार शैलुङ गाउँपालिका पहिलो (८९.५ प्रतिशत) र दोस्रोमा भीमेश्वर नगरपालिका (७३.५८ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। सबैभन्दा कम अङ्क प्राप्त गर्नेमा बैतेश्वर गाउँपालिका (४६.४ प्रतिशत) रहेको छ। सूचकगत अवस्था हेर्दा सबैभन्दा राम्रो न्यायिक समिति अन्तर्गतका सूचकको अवस्था देखिन्छ भने सेवा प्रवाहको सूचकको अवस्था पनि ठिकै रहेको देखिन्छ। विशेषगरी समन्वयको क्षेत्रमा सबै स्थानीय तहको सूचकको अवस्था सुधार गर्नु पर्ने, सहभागितात्मक योजना तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने, सार्वजनिक सुनुवाई जस्ता पारदर्शिताका अभ्यासलाई नियमितता दिनुपर्ने, क्षमता विकास योजना तयारी र कार्यान्वयन गर्ने र प्रतिवेदन प्रणालीलाई संस्थागत गराउनु पर्ने देखिन्छ।

शब्दकुञ्जी (Keywords): सुशासन, ऐन, पारदर्शिता, सङ्घीय, न्यायिक, समावेशिता

पृष्ठभूमि

नेपालमा २०६२/२०६३ मा भएको जनआन्दोलनपछि जारी भएको संविधानबाट राज्य संरचनामा परिवर्तन भइ नेपाल एक संघीय गणतान्त्रिक देशको रूपमा स्थापना भएको छ। एक निश्चित राजनीतिक संगठन अन्तर्गत सामान्य कानुनी स्वाभाव र रीतिरिवाजद्वारा परस्परमा बाँधिइ निश्चित क्षेत्र शाश्वत रूपमा कब्जा गरिएको मानिसहरूलाई राज्यको रूपमा लिने गरिन्छ। अष्टिनका अनुसार राज्य सार्वभौमको पर्याय हो यसले व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूहलाई सूचित गर्दछ जो कि राजनीतिक रूपले स्वतन्त्र समाजमा सर्वश्रेष्ठ शक्ति धारणा गर्दछ।

Prof. Garner का अनुसार “राज्य मनुष्यको त्यो समुदाय हो, जुन सङ्ख्यामा चाहे त्यो ज्यादा होस या कम, तर एक निश्चित भू-भागमा स्थायी रूपमा रहन्छ जुन कुनैपनि बाह्य शक्तिको नियन्त्रणबाट पूर्णतया प्रायः स्वतन्त्र रहन्छ, जसमा एउटा यस्तो सङ्गठित सरकार हुन्छ जसको आदर्शको पालना त्यस भू-भागमा बस्ने सबैले प्रायः गर्दछन्” (The state is a Community of persons, more or less numerous, permanently, occupying a definite portion of territory independent or nearly so, of external control and possessing an organised government to which the great body of inhabitants render habitual obedience) (भट्टराई, २०७९)।

जनताले आफ्नो अधिकारको रक्षा गर्न, विकास निर्माणको प्रक्रियालाई सहज बनाउन, देशको रक्षा गर्न र आर्थिक सामाजिक रूपमा पछि परेका वर्ग तथा समुदायको अधिकारको रक्षाको लागि आफ्नो प्रतिनिधिहरूलाई सरकार सञ्चालनको अधिकार सहित सरकार सञ्चालनमा पठाएका हुन्छन्। जसमा जनताको आशा भरोसा रहनुको साथै जनता प्रतिको जवाफदेहिता रहेको हुन्छ। सो अनुसार जवाफदेहिता बहन गर्नु सरकारको दायित्व हुन आउँछ।

नेपालमा राज्यको पुनर्संरचना भई स्थानीय सरकारको निर्वाचन भएको पनि छ वर्ष व्यतित भइ सकेको छ। देशमा सुशासन कायम गर्नु र अमन चयन कायम गर्नु तीन वटै तहका सरकारको आ आफ्नो क्षेत्रमा जिम्मेवारी रहेको हुन्छ। सोही क्रममा दोलखा जिल्लामा रहेका स्थानीय सरकारहरूबाट सुशासन कायम राख्ने सन्दर्भमा भए गरेका कार्यहरूलाई आधार मानी यो लेख तयार पारिएको छ। विशेषगरी द्वीतीयक सूचना एवम् स्थानीय तह स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन - Local Government

Institutional Capacity Self-Assessment -LISA) प्रतिवेदनमा आधारित भएर यो अध्ययन गरिएको छ। यसमा सुशासनको परिभाषा, स्थानीय सरकारमा सुशासन र सदाचार, सुशासनको सन्दर्भमा कानुनी व्यवस्था, स्थानीय सरकारमा सुशासनको अवस्था, सुशासनको क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरू र सुशासन सुनिश्चितताका लागि गर्नु पर्ने सुधारहरूलाई समावेश गरिएको छ।

अध्ययनको उद्देश्य

अध्ययनको मुख्य उद्देश्य स्थानीय सरकारमा सुशासनको अवस्था सम्बन्धमा अध्ययन गरी नीति र व्यवहार बिचको रिक्तता पत्ता लगाई सुधारका लागि सुभाव प्रस्तुत गर्नु रहेको छ। अन्य उद्देश्यहरू यस प्रकार रहेका छन्।

- १) स्थानीय सरकारबाट सुशासनको सन्दर्भमा भए गरेका कार्यहरूको सम्बन्धमा जानकारी लिने।
- २) सुशासनको सन्दर्भमा नीतिगत व्यवस्था र कार्यान्वयनको अवस्था बिचको लेखाजोखा गर्ने।
- ३) स्थानीय सरकारमा सुशासन प्रवर्द्धनमा सुधार गर्नु पर्ने पक्षहरूको बारेमा सुभाव प्रस्तुत गर्ने।

अध्ययन विधि

उपरोक्त अध्ययनका उद्देश्यहरू हासिल गर्नको लागि विशेषगरी द्वितीयक स्रोतको प्रयोग गरिएको छ। यसको लागि सुशासन सम्बन्धमा प्राप्त भएका सन्दर्भ सामग्रीहरू, स्थानीय तहको सन्दर्भमा गरिएको विभिन्न अध्ययन अनुसन्धानहरू र दोलखा जिल्लाका विभिन्न स्थानीय तहमा गरिएको स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा आधारित भइ यो लेख तयार गरिएको छ। सो सम्बन्धमा जानकारी भएका व्यक्तिहरूको सल्लाह सुभावलाई पनि आधार मानिएको छ।

साहित्यिको पुनरावलोकन

यस लेखको तयारीको सन्दर्भमा नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४, सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८, सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४, मानव अधिकार ऐन, २०५३, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रतिवेदन, भागवत खनालबाट लेखिएको स्थानीय सरकार सुशासन र सदाचार दिनेश अर्यालबाट लेखिएको स्थानीय सरकार सुशासन र सूचना प्रविधि समेतको अध्ययनको आधारमा यो लेख तयार गरिएको छ।

सुशासन

वर्तमान अवस्थामा विश्व समुदाय एवम् नेपालमा सुशासनको बारेमा विभिन्न बहस भइ रहेकोछ। राज्यका विभिन्न जिम्मेवारीभित्र सुशासन पनि एक महत्वपूर्ण जिम्मेवारी रहेको छ। तसर्थ सुशासन भनेको के हो भन्ने विषयमा चर्चा गर्नु सान्दर्भिक भएको हुँदा यस खण्डमा सुशासनको बारेमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ।

सुशासन भन्नाले असल, उत्तरदायी, इमान्दारी, पारदर्शी र जिम्मेवारीपूर्वक गरिएको शासन एवम् सामाजिक न्याय, दीगो र सन्तुलित विकास, भ्रष्टाचारमुक्त प्रशासन, उच्च नैतिक चरित्र र अनुशासित जननिर्वाचित पदाधिकारीहरू रहेको अवस्थालाई बुझ्न सकिन्छ। सुशासन तीनै तहको सरकारको लागि अनिवार्य शर्तको रूपमा रहेको छ।

“जनताको हित र कल्याणलाई सर्वोपरी मानी सहभागितामूलक, पारदर्शी स्वच्छ, सक्षम उत्तरदायी, निष्पक्ष र विधिसम्मत शासन सञ्चालन गर्नु नै सुशासन हो” (सेढाई २०६१)।

“स्थानीय सरकारले स्थानीय जनताका निम्ति आफ्नो हरेक संयन्त्रलाई जनचाहानाअनुरूप बनाई उनीहरूकै आवश्यकता परिपूर्तिका लागि सेवाप्रवाह गर्नु र शासन प्रणालीमा सरोकारवालाहरूको सार्थक सहभागिता गराई हरेक जनतालाई उपलब्ध गराउने वस्तु र सेवाहरू, सरल र सवल ढंगले न्यायिक रूपमा उपलब्ध गराई आम जनमानसलाई शासनको सकारात्मक अनुभूति गराउनु नै सुशासन हो” (अर्याल, २०७५)।

विश्व बैंकका अनुसार आवाज र उत्तरदायित्व, राजनैतिक स्थायित्व र अहिंसा, सरकारको प्रभावकारिता, व्यवस्थापकीय गुणस्तर, विधिको शासन र भ्रष्टाचार नियन्त्रण जस्ता ६ वटा सुशासनका सूचकहरू पहिचान गरेको छ। त्यसैगरी संयुक्त राष्ट्र संघका अनुसार जनसहभागिता, विधिको शासन, पारदर्शिता, जवाफदेहिता, सहमति उन्मुख, समता र समावेशिता, कुशलता र प्रभावकारिता, र उत्तरदायित्व र रणनीतिक दृष्टिकोण जस्ता ६ वटा तत्वद्वारा सुशासनको मापन गर्न सकिने उल्लेख गरिएको छ(संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम, १९९७)।

विश्व बैंकले सन् १९९२ मा प्रकाशित गरेको शासन र विकास नामक प्रतिवेदनले सुशासनलाई विकास व्यवस्थापनसँग जोड्दै जनताहरूलाई शासनको मियोको रूपमा लिएको छ। जसले सार्वजनिक क्षेत्रको

सही व्यवस्थापन, कानुनी शासन, बढ्दो उत्तरदायित्व र जिम्मेवारी, सार्वजनिक निकायहरूको कार्यमा खुलापन र पारदर्शिता, समता र समावेशिता, जनसहभागिता र सरकारको बढ्दो प्रभावकारिताको वकालत गर्छ (रोकाया, २०८०)।

समग्रमा राज्यको सबै निकाय वा संयन्त्रलाई जनमुखी बनाई राज्य प्रणालीमा सरोकारवालाहरूको सक्रिय एवं सार्थक सहभागितामा राज्यले नागरिकलाई उपलब्ध गराउने वस्तु तथा सेवाहरू छिटो छरितो सरल रूपमा उपलब्ध गराई नागरिकलाई सुशासनको अनुभूति दिलाउनुलाई नै सुशासन भनिन्छ। जहाँ कानूनको पूर्ण परिपालना, दण्डहीनताको अन्त्य, जनमुखी एवं पारदर्शी सरकार, भ्रष्टाचार रहित समाज रहेको हुन्छ।

स्थानीय सुशासन

स्थानीय सुशासन भन्नाले स्थानीय सरकारको नीति निर्माण, कानून तर्जुमा, राजस्व संकलन, खर्चको विनियोजन, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, सेवा प्रवाह आदि जस्ता विषयमा स्थानीय नागरिक समाज, राजनीतिक दल, गैर सरकारी संस्था, सामाजिक संस्था, बुद्धिजीवी, अनुभवी वरिष्ठ नागरिक, महिला र अन्य पछाडि परेका वा पारिएका वर्गको संलग्नता रहेको शासकीय प्रणाली बुझिन्छ। समग्रमा समस्त जनसमुदायको संलग्नता, सरोकार, सहमति र स्वामित्वमा सञ्चालन गरिने स्थानीय शासकीय पद्धति नै स्थानीय सुशासन हो (खनाल, २०७५)।

शक्ति र स्रोतसाधनको उपलब्धतामा नै स्थानीय तहमा तीब्र विकास र अनियमितताको विजारोपण समेत हुने भएकोले स्थानीय जनतामा स्रोत साधन पुगेपछि व्यक्तिगत लाभका अपेक्षा बढ्न गई एकातिर स्थानीय जनताको सक्रिय सहभागितामा जनताको हितमा काम गरेर आत्मसन्तुष्टि लिने प्रवृत्ति बढ्न सक्छ भने अर्कोतिर स्थानीय स्तरका नेता र कर्मचारी मिले भने अनियमितता हुने उत्तिकै सम्भावना रहन सक्छ। पारदर्शी र सहभागितामूलक विकास प्रक्रियाको अवलम्बनबाट नागरिकको विकासप्रति चासो अभिवृद्धि गर्न सकिएको अवस्थामा स्रोतको सदुपयोग भइ सामूहिक लाभको सम्भावना बढ्दछ। आर्थिक अनियमितता, समयमै कार्य सम्पन्न गराउन नसक्नु, राजनीतिक आस्थाको आधारमा सार्वजनिक स्रोतलाई सही ठाउँमा उपयोग गर्न नसक्नु, पक्षपात गर्नु, पछाडि परेका र पारिएका वर्ग तथा समुदायलाई सार्वजनिक गतिविधिमा संलग्न गराउन नसक्नु, नातावाद, कृपावाद र खर्चमा अपारदर्शिता जस्ता कुराहरूलाई सुशासनको बाधकको रूपमा लिने गरिन्छ।

स्थानीय तहलाई नेपालको संविधानले अधिकार सम्पन्न बनाएसँगै जनताको सबैभन्दा नजिकको सरकार स्थानीय तहमा बजेट एवम् साधन स्रोतको बढ्दो प्रवाहको साथसाथै विकास कार्यमा भूमिका धेरै नै बढेको छ तर, अख्तियार दुरुपयोग निवारण आयोग र महालेखा परीक्षकका हालैका प्रतिवेदनले स्थानीय तहमा बढ्दो अनियमितता र दुरुपयोगको अवस्थाबारे आँल्याएपछि सुशासनको विषय स्थानीय तहका लागि गम्भीर विषय बनेको छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको तिसौं वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा विभिन्न मन्त्रालयगत तथा विषयगत उजुरीको संख्या हेर्दा सबैभन्दा बढी उजुरी संघीय मामिला (स्थानीय तह लगायत) मा ३०.०७ प्रतिशत उजुरी पर्न गएको उल्लेख गरिएको छ। त्यसैगरी शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित १६.३६, भूमि सम्बन्धी ८.२९, वन वातावरण ४.२१, स्वास्थ्य जनसंख्या ४.०७, गृह प्रशासन ३.६५, भौतिक पूर्वाधार र यातायात ३.५९, उर्जा जलस्रोत सिंचाई २.६६, अर्थ मन्त्रालय तर्फ २.१७, नक्कली शैक्षिक प्रमाण पत्र सम्बन्धी ७.६३, गैरकानुनी सम्पत्ति ६.३७ र अन्य निकायसँग सम्बन्धी १०.९४ प्रतिशत उजुरी परेको देखिन्छ। क्षेत्रगत उजुरीको अवस्थालाई हेर्ने हो भने सबैभन्दा बढी मधेश प्रदेश नं २८.५३, बागमती २३.४१ लुम्बिनी १२.८९ प्रदेश नं १ मा ११.७४, सुदूर पश्चिम १०.०८कर्णाली ६.९६, गण्डकी ६.३९ रहेको छ (अदुआ, २०७७) महालेखा परीक्षकको कार्यालयले २०७८ भदौमा सार्वजनिक गरेको ५८ औं वार्षिक प्रतिवेदनले समेत कुल १ खर्ब ४ अर्ब रूपियाँ बेरुजुमध्ये स्थानीय तहतर्फको बेरुजु मात्र ४० अर्ब ८३ करोड रूपैया रहेको देखाएको छ (पराजुली, २०७८ फाल्गुन १००)। यसरी स्थानीय तहतर्फ धेरै बेरुजु धेरै उजुरी परेको भनी प्रतिवेदनहरू प्राप्त भएको सन्दर्भमा स्थानीय सरकारको अवस्था कस्तो रहेको छ भनी अध्ययन गर्नु उपयुक्त देखी यो लेख तयार गरिएको छ।

निर्णय गर्ने ठाउँमा रहेका राजनीतिक र कर्मचारी वृत्तका पदाधिकारीबाट साधन स्रोतको सही परिचालन नभई, दुरुपयोग हुँदा नै जनमानसमा असन्तुष्टि उत्पन्न हुने हो। अतः विकासका काम वा योजना कसरी सञ्चालन भएका छन् भन्ने कुराले ठूलो महत्व राख्दछ। त्यसैले स्थानीय सरकारका पदाधिकारी र जनप्रतिनिधि विकास र सुशासनको अवधारणा र प्रक्रियाबारे स्पष्ट हुनु आवश्यक छ।

विगतका अभ्यासबाट सिकेर योजना तर्जुमामा जनताको सार्थक सहभागिता सुनिश्चित गर्नुपर्नेमा अपेक्षाकृत रूपमा सुधार हुन सकिरहेको छैन। स्थानीय शासन प्रकृत्यामा आम नागरिकको सहभागिता सन्दर्भमा गरिएको एक सर्भेक्षणबाट ७१.६ प्रतिशत उत्तरदाताले आफ्नो स्थानीय सरकारले चालु आर्थिक वर्षमा कार्यान्वयन गर्न बनाउने कुनै पनि विकास परियोजना बजेट योजनाबारे जानकारी नभएको बताएका छन (गिरी र अन्य, २०२०)। जसको सवाल उसको सहभागिता हुन सकिरहेको छैन। जनता दैनिक जीवनयापन र आधारभूत आवश्यकताको क्षेत्रमा जानु पर्ने जति ध्यान जान सकिरहेको छैन। भौतिक पूर्वाधार नै विकास हो भन्ने मान्यताले प्रश्रय पाइरहेको छ। विकास योजनाको तर्जुमा र व्यवस्थापन जस्तै स्थानीय तहले सुशासन कायम गर्नुपर्ने अर्को क्षेत्र नागरिकका लागि सेवाप्रवाह हो।

सुशासन सम्बन्धमा गरिएको कानुनी व्यवस्था

नेपालमा सुशासनका नीतिगत व्यवस्था राम्रो रहेको छ। नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा नै “संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्ने” उल्लेख गरिएको छ (नेपालको संविधान, २०७२) संविधानको निर्देशक सिद्धान्त अन्तर्गत कानूनको शासन, सामाजिक न्यायको माध्यमबाट राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गर्ने र सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचार मुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने, राजनीतिक, प्रशासनिक, न्यायिक, सामाजिक लगायत सबै क्षेत्रको भ्रष्टाचार र अनियमितता नियन्त्रणका लागि प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्ने उल्लेख गरिएको छ (नेपालको संविधान, २०७२)।

सरकारका अंगहरू, कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिकाबिचको अन्तरसम्बन्ध र शक्ति पृथकीकरण सम्बन्धी व्यवस्थाले पनि सुशासनलाई महत्व दिएको छ। सूचनाको हक सम्बन्धी व्यवस्था, स्थानीय कार्यपालिका गाउँ तथा नगर सभा पनि सुशासन कायम राख्ने सन्दर्भमा जिम्मेवार रहेको कुरा संविधानमा नै उल्लेख गरिएको छ। महालेखा परीक्षक, लोक सेवा आयोग, निर्वाचन आयोग, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग जस्ता आयोगहरूको व्यवस्थाबाट पनि सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा स्थानीय तहमा सुशासनको लागि धेरै व्यवस्थाहरू गरिएका छन् । गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत विकास निर्माणका योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन नियमन, राजश्व अभिवृद्धि, स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, अभिलेख व्यवस्थापन, पर्यावरण संरक्षण, नीति नियमको तर्जुमा, असहाय विपन्नको संरक्षण, विपद व्यवस्थापन, आर्थिक सशक्तिकरण आदिको जिम्मेवारी तोकिएको छ । सो अनुसार सेवा प्रवाह गर्नु पर्ने दायित्व स्थानीय सरकारको रहेको छ (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४) ।

कार्यपालिकाको बैठक कम्तीमा महिनाको एक पटक बस्नु पर्ने व्यवस्था, गाउँनगर सभाको बैठक सामान्यतया वर्षको दुई पटक बस्नु पर्ने व्यवस्था, विधयेक पारित र प्रमाणित गर्ने विधि, लेखा समिति, विधायन समिति, सुशासन आदि समिति गठन गर्ने व्यवस्था, न्यायिक समिति, राजश्व परामर्श समिति आदि समितिको व्यवस्था गरेर स्थानीय तहमा सुशासनको प्रत्याभूति दिने व्यवस्था गरिएको छ (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४) ।

सुशासन कायम गर्न नेपालमा नेपालको संविधान, २०७२, सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४, सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८, सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४, मानव अधिकार ऐन, २०५३ आदि कानुनी आधारहरू रहेका छन् । सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ६ मा प्रशासनिक कार्य सञ्चालनका आधारहरू राष्ट्र र जनताको वृहत्तर हित, समन्याय र समावेशीकरण, कानुनको शासन, मानव अधिकारको प्रत्याभूति, पारदर्शिता, वस्तुनिष्ठता, जवाफदेहिता तथा इमान्दारिता, आर्थिक अनुशासन, भ्रष्टाचारमुक्त, चुस्त र जनमुखी प्रशासन, प्रशासनिक संयन्त्रको तटस्थता तथा निष्पक्षता, प्रशासनिक संयन्त्रमा र निर्णयमा सर्वसाधारणको पहुँच, विकेन्द्रीकरण तथा अधिकार निक्षेपण र सहभागिता तथा स्थानीय स्रोतको अधिकतम उपयोग रहेका छन् (सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४) । साथै सोही ऐनको दफा ७ अनुसार मुलुकको प्रशासनिक कार्य सञ्चालन गर्दा सरकारले अख्तियार गर्नुपर्ने नीतिहरूमा आर्थिक उदारीकरण, गरिबी निवारण, सामाजिक न्याय, प्राकृतिक तथा अन्य सार्वजनिक स्रोतको दीगो तथा कुशल व्यवस्थापन, महिला सशक्तिकरण तथा लैङ्गिक न्यायको विकास, वातावरणीय संरक्षण, जनजाति, दलित, आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा

पिछडिएको वर्गको उत्थान र दुर्गम क्षेत्रको विकास तथा सन्तुलित क्षेत्रीय विकास आदि उल्लेख गरिएका छन् (सुशासन व्यवस्थापन तथा संचालन ऐन, २०६४) ।

उक्त ऐनमा प्रशासनिक कार्य सम्पादन गर्दा निश्चित कार्यविधि र समय भित्र गर्नु पर्ने, निर्णय गर्दा पारदर्शिता कायम गर्नु पर्ने, स्वार्थ बाधन नहुने, निर्णय गर्दा आधार र कारण खुलाउनु पर्ने, सार्वजनिक चासोको विषय कार्यान्वयन गर्दा सरोकारवालासँग परामर्श गर्न सकिने, आफ्नो जिम्मेवारी पन्छाउनु नमिल्ने, अधिकार प्रत्यायोजन गर्नसक्ने, पदीय आचरणको पालना गर्नु पर्ने नागरिक वडापत्र राख्नु पर्ने र सोको कार्यान्वयन गर्नु पर्ने, सार्वजनिक सुनुवाई गर्नु पर्ने, गुनासो सुनुवाईको व्यवस्था गराउनु पर्ने जस्ता व्यवस्था गरिएको छ (सुशासन व्यवस्थापन तथा संचालन ऐन, २०६४) । नेपाली जनमत सर्वेक्षण २०२० का अनुसार २३.२ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले मात्र आफ्नो स्थानीय तहमा सार्वजनिक सुनुवाई भएको जानकारी पाएका र १६.६ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले गएको एक वर्षमा उनीहरूको स्थानीय तहमा सामाजिक परीक्षण भएको थाहा पाएको जानकारी गराएका छन् (गिरी र अन्य, २०२०) ।

अनुसन्धानको प्राप्ति र विश्लेषण

स्थानीय सरकारमा सुशासनको अवस्था

जनताको सबैभन्दा नजिकको सरकारको रूपमा रहेको स्थानीय सरकार नै सुशासनको महत्वपूर्ण स्थान हो । सुशासन कायम राख्नको लागि भएका नीतिगत व्यवस्थाको कार्यान्वयन गराउनु स्थानीय सरकारको प्रमुख भूमिका हुन आउँदछ । सोही प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारबाट विभिन्न प्रयास हुँदै आएको छ । सोही प्रयास मध्येको एक प्रयासको रूपमा स्थानीय तहमा सुशासनको अवस्था अभिवृद्धिको लागि स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन (LISA) लाई एक औजारको रूपमा लिई नियमित रूपमा मूल्यांकन भइ रहेको छ । शासकीय प्रवन्ध, संगठन तथा प्रशासन, वार्षिक बजेट तथा योजना व्यवस्थापन, वित्तीय एवं आर्थिक व्यवस्थापन, सार्वजनिक सेवा प्रवाह, न्यायिक कार्य सम्पादन, भौतिक पूर्वाधार सामाजिक समावेशीकरण, वातावरण संरक्षण तथा विपद व्यवस्थापन र सहकार्य र समन्वय जस्ता सूचकमा आधारित भइ प्रत्येक सूचकभित्र पनि समग्र स्थिती, प्रकृयागत स्थिती र परिमाणत्मक स्थिती गरी कुल १०० पूर्णाङ्कमा मापन गर्ने गरिएको छ । उदाहरणका लागि दोलखा जिल्लामा रहेका स्थानीय तहहरूको संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कनको नतिजा यस प्रकार रहेको छ:

तालिका नं. १ : सूचक अवस्था

नाम	वर्ष	प्रशासकीय प्रवन्ध	संगठन तथा प्रशासन	वार्षिक बजेट तथा योजना व्यवस्थापन ९	वित्तीय एवम् आर्थिक व्यवस्थापन ११	सार्वजनिक सेवा प्रवाह १६	न्यायिक कार्य सम्पादन ७	भौतिक पूर्वाधार	सामाजिक समावेशीकरण १०	जातावरण संरक्षण तथा विपद व्यवस्थापन ९	सहकार्य र समन्वय ६	१००	
भिनपा	०७६/७७	६।५	३।७५	५।५	६।२५	१।०२५	६।५	९।५	५।५	६।५	३।५	६३।७५	
	०७७/७८	८।५	६	७।५	९।७५	१।४	७	७।५	८	७	५	८०।२५	
	०७८/७९	८।५	७।२५	९	११	११	७	१०।५	७	५।५	०	७६।७५	
औसत	औसत	७।८३	५।६७	७।३३	९।००	१।१७५	६।८३	९।१७	६।८३	६।३३	२।८३	७३।५८	
	जिरी	०७६/७७	६	२।५	५	६	९।५	७	२।५	१।५	३।५	२	४५।५
		०७७/७८	७	४	६।५	९	१।२	७	७	३	६	२	६३।५
०७८/७९		८	६।७५	८	१०	१।२	७	६।५	८।५	६	३	७५।७५	
औसत	औसत	७।००	४।४२	६।५०	८।३३	१।११७	७।००	५।३३	४।३३	५।१७	२।३३	६१।५८	
	गौरीशंकर	०७६/७७	७	२।५	४।५	६।५	७।७५	७	५।५	१	४	०	४५।७५
		०७७/७८	९	६।५	८।५	८।७५	१।४	७	९	६।५	६	६	८१।२५
०७८/७९		६।७५	३।२५	५।५	८।५	१।२	७	५।५	६।५	४।२५	१	६०।२५	
औसत	औसत	७।५८	४।०८	६।१७	७।९२	१।१२५	७।००	६।६७	४।६७	४।७५	२।३३	६२।४२	
	वैतेश्वर	०७६/७७	६।५	४	४	४।५	४।२५	५।७५	३।५	१	३	१।७५	३८।२५
		०७७/७८	७	३।२५	५	६।७५	८।७५	७	३।५	२।५	१	१।५	४५।७५
०७८/७९		८	६	५।५	७।२५	१।०।५	७	६।५	१।५	२	१	५५।२५	
औसत	औसत	७।१७	४।४२	४।८३	६।१७	७।८३	६।५८	४।५०	१।६७	२।००	१।४२	४६।४२	
	तामाकोशी	०७६/७७	७	५	४।५	६	६।७५	६	३	४	१	१।७५	४५
		०७७/७८	७	६	६।५	८	१।०।५	७	५	६	३।५	२।५	६२
०७८/७९		८	६	८।५	७।५	१।१।५	७	४।२५	६	५	०।७५	६४।५	
औसत	औसत	७।३३	५।६७	६।५०	७।१७	९।५८	६।६७	४।०८	५।३३	३।१७	१।६७	५७।१७	
	मैलुङ	०७६/७७	५	२	५	२	८।७५	५	१।५	२	४।२५	१	३६।५
		०७७/७८	६।२५	६।७५	५	६।५	१।१	६	७	५।२५	५।७५	३	६२।५
०७८/७९		६।५	६।२५	८।५	७।२५	१।०	७	५	८	५।५	१।५	६५।५	
औसत	औसत	५।९२	५।००	६।१७	५।२५	९।९२	६।००	४।५०	५।०८	५।१७	१।८३	५४।८३	
	कालिञ्चोक	०७६/७७	९	८	११	११	१।२	७	९।५	९	८	३।५	८८
		०७७/७८	९	७।५	१।०।५	१।०	१।४	७	११	१।०	७	३।५	८९।५
०७८/७९		९	८	१।०।५	९	१।५।५	७	११	१।०	७	४	९१	
औसत	औसत	९।००	७।८३	१।०।६७	१।०।००	१।३।८३	७।००	१।०।५०	९।६७	७।३३	३।६७	८९।५०	
	विगु	०७६/७७	५।७५	६।२५	७।५	६	९	६	४।५	१।५	३।५	२।५	५२।५
		०७७/७८	७।५	५	७।५	८।२५	१।१।५	७	६।२५	५।५	४।५	५	६८
०७८/७९		८	६	६	८।२५	१।३	७	८	६।५	४।५	०।५	६७।७५	
औसत	औसत	७।०८	५।७५	७।००	७।५०	१।१।१७	६।६७	६।२५	४।५०	४।१७	२।६७	६२।७५	
	विगु	०७६/७७	६	२।५	४	५	७।५	५।५	४	४	३	०	४१।५
		०७७/७८	६।२५	५	५।५	५	१।०	५।५	४	३	४।५	४	५२।७५
०७८/७९		७	४।५	५	५।७५	१।१।७५	६	५	४।५	४।५	२	५६	
औसत	औसत	६।४२	४।००	४।८३	५।२५	९।७५	५।६७	४।३३	३।८३	४।००	२।००	५०।०८	

स्रोत: दोलखा जिल्लाका स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्यांकन प्रतिवेदन २०७६/७७, २०७७/७८ र २०७८/७९को प्रतिवेदन

दोलखा जिल्लाको उल्लिखित स्थानीय तहलाई आधारमानी गरिएको स्वमूल्याङ्कनको तीन वर्षको तथ्यलाई आधार मानी औसत अङ्क निकाल्दा समग्रमा पहिलो स्थानमा शैलुङ गाउँपालिका (८९.५ प्रतिशत) र दोस्रोमा भीमेश्वर नगरपालिका (७३.५८ प्रतिशत) देखिन्छ। सबै भन्दा कम अङ्क प्राप्त गर्नेमा बैतेश्वर गाउँपालिका (४६.४ प्रतिशत) रहेको छ। सूचकगत अवस्था हेर्दा सबैभन्दा राम्रो न्यायिक समिति अन्तर्गतका सूचकको अवस्था देखिन्छ भने सेवा प्रवाहको सूचकको अवस्था पनि ठिकै रहेको देखिन्छ। विशेष गरी समन्वयको क्षेत्रमा सबै स्थानीय तहको सूचकको अवस्था सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। स्थानीय तहहरूको कम अङ्क प्राप्त गर्ने स्थानीय निकायहरूको समग्र मूल्याङ्कनमा सुशासनको क्षेत्रमा देखिएका कमी कमजोरीका क्षेत्रहरूमा सहभागितात्मक योजना तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन हुन नसक्नु, सार्वजनिक सुनुवाई जस्ता पारदर्शिताका अभ्यास नहुनु, क्षमता विकासको क्षेत्रको योजना र कार्यक्रम नहुनु, प्रतिवेदन प्रणालीलाई संस्थागत गर्न नसक्नु आदि रहेका छन्।

नेपालमा सुशासनका चुनौतीहरू

सुशासनको मूल मर्म नै जनताप्रति जवाफदेही हुनु हो। यसका लागि अहिलेको सूचना र प्रविधिको युगमा यसको सही उपयोग गरेर उपयुक्त संस्थागत प्रणालीको विकास गर्न अति जरूरी भएको छ। विकास व्यवस्थापनको विषय होस् वा सेवाप्रवाहको, यसमा सुशासनको पद्धति र यसको इमान्दारीपूर्ण अभ्यास पहिलो सर्त हुन आउँछ। वास्तवमा सुशासनविनाको विकास विनाशमा परिणत हुने सम्भावना बढ्दछ। सुशासनयुक्त विकासका लागि जनसहभागिता, पारदर्शिता, जवाफदेहिता अनिवार्य मानिन्छन्। स्थानीय तहले विकासलाई जनमुखी बनाउन सुशासनलाई पहिलो प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ। जसको लागि राजनीतिक प्रतिबद्धता र दक्ष कर्मचारीको आवश्यकता पर्दछ।

हाल विकास भनेको अरू कसैसँग हात थापेर लिने वस्तु नभइ जनता वा समुदाय आफैले गर्ने कार्य हो, जनताले आफ्नो आवश्यकता पूरा गर्न आफैले गर्ने, स्वामित्व लिने र विकास नागरिकको अधिकार हो भन्ने मान्यता स्थापित रहेको छ। यही मान्यताका आधारमा स्थानीय तहले विकासमा जनताको निर्णायक भूमिकालाई सहजीकरण

र नागरिकलाई सरल तवरमा सेवाप्रवाह गर्ने जवाफदेही भूमिका निर्वाह गरिरहेको छ। दक्ष र अनुभवी जनशक्तिले मात्र जनताबाट पहिचान भएका विकास र सेवाप्रवाहका आवश्यकतालाई निश्चित मापदण्ड र प्रक्रियाका आधारमा पारदर्शी तवरमा सहजीकरण गरेर उपलब्ध साधन, स्रोत र प्राविधिक सम्भाव्यताको लेखाजोखा गरेर जनप्रतिनिधिलाई उपयुक्त निर्णय लिन सहयोग गर्नु पर्दछ।

स्थानीय तह लोकतान्त्रिक शासन अभ्यासको जग हो। सबै तहका सरकारका लागि विकास र सेवाप्रवाहको मूल थलो पनि यही हो। त्यसैले स्थानीय तह बलियो भएमात्र लोकतन्त्र र संघीय प्रणाली प्रभावकारी हुन सक्छ। यसका लागि संघीय सरकारले सुशासनको वातावरण बनाउन अभिभावकको भूमिका खेल्नुपर्छ। प्रदेश र संघीय सरकारले स्थानीय तहलाई नियन्त्रणमुखी भएर होइन, सहकार्य गरेर क्षमता विकासमा सहयोग गर्नुपर्छ। यसका लागि आफ्ना अनुकूल र इच्छका परियोजना थुपार्ने होइन कि स्थानीय तहका आवश्यकताका आधारमा स्थानीय तहको आवधिक तथा वार्षिक पुस्तिकामा समावेश भएका योजना तथा कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई सहभागितात्मक योजना तर्जुमा प्रक्रिया प्रकृत्यालाई सम्मान गर्नु पर्दछ।

नेपालमा सुशासन कायम हुन नसक्नु विविध कारणहरू जिम्मेवार रहेका छन्। जसमध्ये स्थानीय तहका अधिकांश जनप्रतिनिधिहरू र केही कर्मचारीहरूमा सहभागितात्मक योजना तर्जुमा, योजना व्यवस्थापन, सेवा प्रवाह सम्बन्धमा आवश्यक ज्ञान र सिपको कमी रहनुको साथै सुशासन सम्बन्धी कानूनको पूर्ण रूपमा परिपालना नहुनु, जनतामा राज्यको स्रोत साधन हामी सबैको भएकोले संरक्षण गर्नुपर्दछ भन्ने भावनामा कमी आउनु, स्थानीय तहमा स्रोत साधनको कमी हुनुको साथै उपलब्ध स्रोत साधनको उचित परिचालन हुन नसक्नु, कानून तर्जुमा गर्दा सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय र सहकार्यतामा कमी रहनु, पारित गरिएका कानूनहरूको सम्बन्धमा आम जनतामा प्रभावकारी जानकारी पुऱ्याउन नसक्नु, सेवाग्राही नागरिकमा चेतनाको कमी हुनु, सेवा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया भ्रष्टभट्टिलो, धेरै समय लाग्ने र कागजी प्रकृत्यामा आधारित रहनु र अनुगमन कार्य प्रभावकारी हुन नसक्नु आदि रहेका छन्।

सुशासन सुनिश्चिताका लागि गर्नु पर्ने सुधारहरू

उल्लिखित विद्यमान कारणहरूले गर्दा स्थानीय तहमा सुशासन अपेक्षित रूपमा सुधार हुन नसकिरहेको अवस्थामा देहाय बमोजिम सुशासन अभिवृद्धि गर्नको लागि सहयोग पुग्न सक्ने देखिन्छ। एसियाली विकास बैंक समेतको आयोजनामा २०१९ अप्रिलमा भएको दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण सम्बन्धी स्थानीय सरकारको क्षमता विकास विषयक क्षेत्रीय कार्यशाला गोष्ठीले दिगो विकास लक्ष्यलाई स्थानीयकरणको लागि शासनमा सुधार, वित्तिय सुधार र सार्वजनिक व्यवस्थापनमा व्यापक सुधार गर्नुपर्ने कुरा औँल्याएको छ (Rohdewohld, 2023)। यसरी सुशासन अभिवृद्धिमा स्थानीय सरकारले गर्नु पर्ने केही महत्वपूर्ण कार्यहरू रहेका छन्। जस माफत सुशासन अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ।

सुशासनका लागि सार्वजनिक जवाफदेहिता महत्वपूर्ण औजार हो। सरकार र नागरिक बिच दुरी कम गर्ने, विकेन्द्रीकरणलाई प्रभावकारी बनाउने, उत्तरदायित्वलाई ठाडो र तेर्सो रूपमा व्यवस्था गर्ने, नागरिक समाजको भूमिका बढाउने, सार्वजनिक पदाधिकारीको आचार संहिता निर्माण, कार्यान्वयन र भ्रष्टाचारमुक्त समाजबाट सार्वजनिक जफादेहिता कायम गर्न सकिन्छ (शर्मा, २०६३, पृ. ३३२-३३६)।

स्थानीय तहमा सहभागितात्मक योजना तर्जुमा प्रकृत्याको सन्दर्भमा निर्णयमा सहभागी बनाएर, कार्यान्वयनमा संलग्न गराएर, स्वामित्व हस्तान्तरण गरेर, सरोकारवालाको मान्यता दिएर, निगरानीकर्ताको रूपमा सहभागी गराएर सहभागिता अभिवृद्धि गर्न सकिने भएको हुँदा स्थानीय सरकारले सहभागितात्मक विकासलाई अगाडि बढाउनु पर्दछ (अधिकारी, २०६३, पृ. ३९९-४०३)।

स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरू र कर्मचारीहरूको लागि सहभागितात्मक विकास अवधारणा, सेवा प्रवाह जस्ता विषयमा क्षमता विकास योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ। विषयगत समिति र अन्य संरचनाहरूको नियमित बैठक र कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने, सुशासन सम्बन्धी ऐन कानूनको पूर्ण परिपालना, सुशासन कायम गर्ने संस्थाहरूबिच कार्यगत समन्वय, कार्यसम्पादनमा आधारित मूल्याङ्कन पद्धतीको अवलम्बन, स्रोत साधनको उचित परिचालन, सरोकारवालाहरूसँग साभेदारी, समन्वय र सहकार्य, स्थानीय सरकारबाट बन्ने र बनेका ऐन कानूनको

बारेमा आम नागरिकमा जानकारी गराई सुशासन अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ। साथै गुनासो सुनुवाईलाई प्रभावकारी बनाउने, स्थायी उपभोक्ता समितिको संस्थागत व्यवस्था, पारदर्शिताका औजार माफत सरकारको कार्यहरू र बजेट बारेमा आम नागरिकमा जानकारी, टोलविकास संस्था माफत स्थानीय विकास निर्माण र सरसफाई अभियानलाई अगाडि बढाउने, कृषि सहकारी संस्थाको संस्थागत क्षमता र सुशासन अभिवृद्धि गराई त्यस्ता सहकारी माफत कृषि तथा पशु विकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने र सेवा प्रवाहलाई सूचनामैत्री, प्रविधिमैत्री बनाई चुस्त र दुरूस्त बनाउनको लागि Online सेवा प्रवाह माफत सबल, सक्षम र जनमुखी सेवा प्रवाह गर्न सकिन्छ।

निष्कर्ष

राज्य सञ्चालनमा संलग्न सबै निकाय वा संयन्त्रलाई जनमुखी बनाई राज्य प्रणालीमा सरोकारवालाहरूको सक्रिय एवं सार्थक सहभागितामा नागरिकलाई प्रभावकारी सेवा उपलब्ध गराउनु नै सुशासन भएको हुँदा सुशासन अभिवृद्धिमा स्थानीय तहबाट धेरै प्रयासहरू भइरहेका छन्। तथापि नागरिकको नजिकको सरकार स्थानीय सरकारले नागरिकलाई सुशासनको अनुभूति दिलाउनको लागि प्रसस्त अवसरहरू रहेका छन्। यी अवसरहरूको सदुपयोगबाट मात्र जनताले सुशासनको अनुभूति गर्न सक्ने भएको हुँदा सोको लागि सम्बद्ध पक्षहरूको ध्यान केन्द्रित हुनु पर्ने देखिन्छ।

राजनीतिलाई समाज सेवाको रूपमा लिई कानूनको परिपालना, सहभागितामूलक विकास, पारदर्शिता, आचारसंहिता निर्माण र कार्यान्वयन, पक्षपातरहित सेवा, खर्च विवरण सार्वजनिक, सार्वजनिक सुनुवाई, गुनासो व्यवस्थापन, सम्पत्ति विवरणको सार्वजनिकीकरण जस्ता माध्यमबाट सुशासनको सुनिश्चित गर्न सकिन्छ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

<https://gorkhapatraonline.com/opinion/2021-11-18-50766>

Kandel, R. (2021). Local Level Institutional Self-Assessment System: Technological Innovation in Public Sector. PRASHASAN, 52(1).

Lamichhane, B. P. (2021). Good Governance in Nepal: Legal Provisions and Judicial Praxis. *Journal of Political Science*, 21. doi:<https://doi.org/10.3126/jps.v21i0.35260>

Rohdewohld, R. (2023). Localizing the Sustainable Development Goals in Asia and the Pacific. (H. A. Bruno Carrasco, Ed.) Routledge 4 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN: Co- publication of the Asian Development Bank and Routledge. doi: 10.4324/9781003282297

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग अदुआ. (२०७७). अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको तिसौं वार्षिक प्रतिवेदन, काठमाण्डौ, नेपाल: अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग.

अर्याल, दिनेश (२०७५). स्थानीय सरकार, सुशासन र सूचना प्रविधि. प्रशासन | <https://www.prasashan.com/2018/07/31/76717/>

खनाल, भागवत. (२०७५). स्थानीय सरकार सुशासन र सदाचार. प्रशासन ।

धिरज गिरी, उद्धव प्याकुरेल, चन्द्रलाल पाण्डे. (२०२०). नेपाली जनमत सर्भेक्षण. ललितपुर, नेपाल: स्कुल अफ आर्ट्स, काठमाण्डौ विश्वविद्यालय ।

नेपालको संविधान. (२०७२). बबरमहल, काठमाण्डौ : कानून किताव व्यवस्था समिति ।

पराजुली, कुलचन्द्र, (२०७८ फाल्गुन १०). सुशासनको कसीमा स्थानीय तह. काडमाण्डै: गोरखापत्र ।

सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन. (२०६४). : नेपाल कानून आयोग, काठमाण्डौ । <http://www.lawcommission.gov.np/>

सेढाई नारायण प्रसाद (२०६९). सुशासन र यसका चुनौतीहरू. दोलखा स्मारिका. कर्मचारी मिलन केन्द्र, दोलखा ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन. (२०७४). कानून किताव व्यवस्था समिति, बबर महल, काठमाण्डौ ।

भट्टराई नवराज, (२०७९) शासन र विकास, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, काठमाण्डौ ।

शेखर रोकाया, नेपालमा सुशासनका चुनौतीहरू र आगामी बाटो, प्रशासन २०८०/ असार २६ । <https://www.prasashan.com/2018/10/02/84059/>

शर्मा, श्याम सुन्दर(२०६३)असल शासनका लागि सार्वजनिक उत्तरदायित्व, असल शासनका लागि वकालत संग्रह, प्रो पब्लिक,काठमाण्डौ ।

अधिकारी, गोविन्द, (२०६३) असल शासनका लागि जनसहभागिता, असल शासनका लागि वकालत संग्रह, प्रो पब्लिक, काठमाण्डौ ।

